

TAALGEBRUIK EN TAALBEHEERSING: TWEE FRANSE MODELLE

J. de Vynck

Departement Algemene Taalwetenskap
Universiteit van Stellenbosch

1 Inleiding

In die nuwe Europa met sy veelvoud aan tale wag daar vir die verskillende volkere --- klein of groot --- belangrike take op die gebied van sowel taalgebruik as taalbeheersing. Wat die taalgebruik betref, bestaan daar byvoorbeeld by menige Europeër die vrees dat sy moedertaal in die gedrang mag kom. Wat die taalbeheersing betref, byvoorbeeld die verwerwing van verskillende Europese tale deur dieselfde bevolkingsgroep, word daar algemeen aanvaar dat elke Europeër in die nabye toekoms ten minste drietalig sal moet wees. In die kleiner Europese state word hierdie eis geruime tyd reeds op implisiete wyse gestel.

Ook vir Suid-Afrika wag daar as 'n dringende taak die beplanning van taalgebruik en van taalbeheersing. Wat die taalgebruik betref, wil die polemieë oor die toekoms van Afrikaans, tot selfs die twyfel oor die voortbestaan van Afrikaans, maar nie gaan lê nie. Wat die taalbeheersing betref, weet ons dat die besluit oor Suid-Afrika se amptelike taal, of tale, nog in die weegskaal lê. Indien daar byvoorbeeld van alle Suid-Afrikaners vereis sou word dat hulle ten minste drie van die landstale moet beheers, sou dit aan die beplanning van taalverwerwing aansienlike eise stel.

2 Die twee Franse modelle

In hierdie referaat skets ek twee Franse modelle wat taalgebruik en taalbeheersing in 'n nuwe perspektief plaas. Die eerste model is die tetraglossiese analise van Henri Gobard;

die tweede die oudio-psigo-fonologie van Alfred Tomatis. Die Gobard-model sal ek veral in die konteks van taalgebruik analiseer, die Tomatis-model in die konteks van taalbeheersing. Ek sal ook beide modelle se bruikbaarheid vir die taalprofessies uitwys.

Taalgebruik en taalbeheersing stel ek nie as 'n noodwendige digotomie voorop nie. Ek trek ook geen parallel tussen dié twee begrippe en die onderskeid wat Chomsky tussen 'competence' en 'performance' maak nie. Die twee Franse modelle is in wese te dinamies dat hulle as twee afsonderlike teorieë behandel sou kan word. Lyons (1990:266) betwyfel die moontlikheid van 'n algemeen aanvaarde, enkele teoretiese raamwerk vir die studie van taal, maar bepleit ruimte vir 'n verskeidenheid van gesigspunte, byvoorbeeld die psigolinguistiese, die sociolinguistiese en die etnolinguistiese. Die gesigspunte vir die Franse modelle vir taalgebruik en taalbeheersing sou inderdaad sociolinguisties en psigolinguisties kan wees, met raakpunte tussen dié twee tradisionele indelings van die linguistiek.

3 Henri Gobard

Professor Henri Gobard is 'n afgetrede dosent in die sociolinguistiek en die psigolinguistiek by die Universiteit van Vincennes, naby Parys. In 1976 verskyn sy boek l'Aliénation linguistique et l'analyse tétraglossique ("Taalvervreemding en die tetraglossiese analise"), waarin hy sekere onkonvensionele gedagtes oor taalgebruik verkondig, veral binne die perspektief van taalvervreemding.

Gobard se boek het nogal 'n opskudding by sy direkte kollegas veroorsaak. Die Universiteit van Vincennes is in 1968 opgerig, ná die studente-onluste van Mei 1968, en is ook in die rewolusionêre gees van dié opstande bedryf. Gobard se fakulteit was byvoorbeeld ten gunste van die destyds populêre eentaligheids-teorie, en Gobard se opvattinge oor veeltaligheid en taalskakeringe in 'n multikulturele samelewing het kennelik nie met

die eentaligheidsteorie gestrook nie. Meegesleur in die heet-
hoofdigste debat oor dié kwessie, het Gobard later meer
ideologies-pamfletêr geword, soos in sy boek La guerre cultu-
relle ("Die Kultuurstryd") van 1979. Hier waarsku hy teen onder
meer die Amerikanisering van die Franse taal, in sowel sy
standaard- as regionale vorme, en wys op die gevaar wat dit
vir die Franse kultuur sou inhou.

4 Alfred Tomatis

Professor Alfred Tomatis, aan wie die interdissiplinêre oudio-
psigo-fonologie (OPF) te danke is, is van huis uit 'n oor-
neus-keelarts. Gaandeweg het hy by sy navorsing op sy mediese
vakgebied ook die psigologie en die taalwetenskap betrek. Uit
sy psigolinguistiese stelling blyk duidelik dat hy groter klem
op die biologiese as op die psigologiese lê, en dat hy aan die
koglea 'n fundamentele rol in ons luistervermoë toeken, nie net
wat klank- en stemuitinge in die algemeen betref nie, maar ook
wat taalbeheersing in die besonder betref.

Tomatis se vader was 'n professionele sanger, wat veral met
rolle in Mozart-operas aansienlike roem verwerf het. Mozart
se musiek, soos ook die Gregoriaanse kerkgesange, sou in Tomatis
se navorsing oor die verwantskap tussen luistervermoë en taal-
beheersing van deurslaggewende betekenis wees.

In 1954, op 'n mediese konferensie by die Sorbonne, het Tomatis
sy opvatting van die interaksie tussen luistervermoë en taalbe-
heersing bekend gestel en dit soos volg saamgevat: "n Mens kan
slegs dié klanke uit wat hy kan hoor." Deur verdere navorsing
op die gebiede van die gehoorpersepsie, die klank- en spraak-
uiting en sekere psigologiese afwykinge, het hy sy fundamentele
stelling van interaksie tussen gehoor en spraak uitgebou tot
die dissipline wat tans as die "oudio-psigo-fonologie" bekend
staan.

Van die twaalfstal boeke wat tot dusver van Tomatis verskyn het,

is Vers l'écoute humaine ("Die mens op weg na die luistervermoë", 1979) seker die omvattendste wat sy stelling betref. Die Franse woorde "vers" en "humaine" ("na" en "menslike") wys hier op die beslissende rol van ons luistervermoë in wat Tomatis die "humaniseringsproses" noem.

Danksy sy gereelde besoeke aan Suid-Afrika --- hy was onlangs nog in Stellenbosch op uitnodiging van die Universiteit se Departement Sielkunde --- is Tomatis geen onbekende in ons land nie. Vanuit sy Centre du Langage in Parys beheer hy 'n netwerk van OPF-sentra waar spraakpatoloë saamwerk met kliniese sielkundiges. Die mees voorkomende gevalle wat behandel word, is gebrekkige taalbeheersing, disleksie, skolastiese onderprestasie en outisme.

5 Gobard, taalvervreemding en tetraglossiese analise

In sy boek L'Aliénation linguistique et l'analyse tétraglossique, maak Gobard die stelling dat daar 'n kousale verband bestaan tussen ondeurdagte taalbeleid en taalvervreemding. Volgens Gobard sal veeltaligheid meer as ooit die norm vir toekomstige taalgebruik wees. Taalidentiteit kan nogtans behoue bly, indien die riglyne vir taalbeleid op 'n sinvolle bepaling van die vier soorte taalgebruik berus.

5.1 Taalvervreemding

Gobard beweer dat taalvervreemding sal intree wanneer die owerheid 'n taalbeleid volg wat daarop gemik is om in 'n tweetalige of veeltalige gemeenskap die een taal deur 'n ander taal te vervang. As voorbeeld noem hy die taalvervreemding wat kon intree by 'n sekere gedeelte van die Vlaamse bevolking, wat eentalig Franssprekend geword het. Hierdie eentalige situasie kon bowendien eeue lank bestendig bly, nie slegs vanweë 'n volgehoue amptelike beleid nie, maar ook omdat Franse eentaligheid by dié Vlaminge 'n tradisionele patroon van taalgebruik

geword het, aangehelp deur Frankryk se kultuurprestige, wat die Vlaamse taalidentiteit oorskadu het. Dressler (in Newmeyer IV, 1988:184vv.) sien, in 'n dergelike situasie van onstabiele een- of veeltaligheid, selfs die moontlikheid dat 'n taal kan verdwyn.

5.2 Die tetraglossiese analise

Gobard onderskei vier soorte taalgebruik, naamlik die "vernaculaire", die "véhiculaire", die "référentiaire" en die "mythique". Hy noem sy analise soms ook "tétragenèse", waardeur hy te kenne gee dat hy by sy indeling in taalsoorte die taalwortels in ag neem.

Afrikaanse vertalings soos "moedertaal", "omgangstaal", "verwysingstaal" en "mitiese taal" weerspieël slegs by benadering die aard van Gobard se vier soorte taalgebruik. By die ontleding van Gobard se tetraglossiemodel sal ek liefs deurentyd Gobard se Franse terme vir die vier taalsoorte behou.

Dit is veral die gesigspunte waaruit Gobard se klassifikasie spruit, wat verfrissend is; 'n voorbeeld hiervan is die gesigspunt waarvolgens hy trappe van intensiteit onderskei soos "kommunikeer", "saamvoel" en "transendeer". Dit wil voorkom asof dié soort gesigspunte aanklank vind veral by literêr geskoolde taalkundiges; ook Dessaintes (1960:19vv.), byvoorbeeld, gee 'n vierledige tipologie van taalgebruik aan die hand: die sosiale, of kommunikatiewe gebruik van taal, die logiese, of kennisgerigte gebruik van taal, die estetiese, of skeppende gebruik van taal, en die morele, of bevrydende gebruik van taal.

5.2.1 Die "vernaculaire"

Die "vernaculaire", as 'n tipe taalgebruik, is nie noodwendig, of uitsluitlik, die gebruik van 'n taal as moedertaal nie. Die taal wat as "vernaculaire" gebruik word, kan volgens Gobard

die huistaal wees, of die streektaal, of die gebiedstaal, en is meesal landelik van aard. Dit omvat die hier, die nabye, en temporaal gesien is dit in die hede geanker. Wat sy affektiewe waarde betref, is die "vernaculaire" 'n nerveuse gebruik van taal --- direk, konkreet, lewendig. Dit is die spontane taal van die saamvoel, in Frans "communion", van empatie, invoeling en inlewing (Gobard 1976:34). Gobard, wat in sy studentetyd die seminare van Lacan, die stigter van die Freudiaanse skool in Parys, bygewoon het, formuleer in die gees van Lacan wanneer hy van die "vernaculaire" beweer dat dit "taal in sy suiwerste funksie is, asof ons onself wil oortuig dat ons is" (Gobard 1976:15).

Saam met die affektiewe aspek van die "vernaculaire" gaan ook sy konnotatiewe waarde. Die paar woorde wat twee dorpelinge wissel oor die weer, byvoorbeeld, is nie noodwendig veelseggend nie. Dit is egter ryk aan emosionele assosiasies; dit gee uiting aan wedersydse vertroue, en aan 'n gedeelde gevoel van solidariteit met die kosmiese dimensie (Gobard 1976:23). In breëre sin gesien is die taal wat só gebruik word, 'n taal wat aan die identiteit van 'n taalgemeenskap, en aan die trots van dié gemeenskap, uitdrukking gee.

Gobard aanvaar die isolasie wat met dié opvatting van die "vernaculaire" gepaard kan gaan; hy beskou dit as 'n moontlike positiewe faktor, as 'n beskerming van die taalgemeenskap se tradisionele lewenswyse. Hier stel hy "communion" teenoor "communication", saamvoel teenoor kommunikasie. In dié verband noem hy kommunikasie "n soort taalekumene wat 'n universele kortsluiting teweegbring en 'n gevaar vir kultuur beteken" (Gobard 1976:35). In sy tipiese krasse styl beweer hy dat "kultuur nie meer moontlik is nie, wanneer 'n teveel aan kommunikasie 'n universele besmetting word" (Gobard 1976:35).

5.2.2 Die "véhiculaire"

Die meeste van die eienskappe wat Gobard, uit diepe gehegtheid aan sy regionale Franse afkoms, aan die "vernaculaire" toeken,

ontbreek by die "véhiculaire". Om die onderskeid tussen dié twee soorte taalgebruik te tipeer, gebruik Gobard onder meer die Duitse terme "Gemeinschaft" en "Gesellschaft", wat hy aan die Duitse outeur Tönnies se boek Gemeinschaft und Gesellschaft (1887) ontleen (Gobard 1976:35). Dit is kensketsend vir Gobard se benadering dat hy dikwels die ouere en verbygestrewene in ere herstel. "Gemeinschaft" dui op die diepere gemeensame; "Gesellschaft", daarenteen, dui op die bymekaar wees vir blote gesellige verkeer. Gobard bedoel met sy "véhiculaire" juis dit wat by gesellige verkeer gebeur. Die "véhiculaire" is 'n uitgebreide kode en, as sodanig, eksplisiet en omslagtig. Dit is ook dikwels die taal van stedelinge, van mense wat by mekaar verbylewe en in die medemens se persoonlike omstandighede geen belang stel nie (Gobard 1976:30).

Gobard ontsê nie aan die "véhiculaire" sy bestaansreg nie. Hy waarsku egter teen moontlike oorvleueling van die twee soorte taalgebruik, iets wat tot gevolg kan hê dat die "véhiculaire" die rol van die "vernaculaire" oorneem. Die "véhiculaire" het inderdaad 'n objektiewe, neutrale en universele karakter wat dit toegankliker maak vir die spreker wat, al is dit onbewus, op die vlak van blote kommunikasie bly.

Uit Gobard se onderskeid tussen "vernaculaire" en "véhiculaire" blyk duidelik hoe emosioneel gelaai sy maatstawwe vir die keuse van taalgebruik is. Hy beskou derhalwe die meeste van die terme vir die verskille in taalgebruik, wat nog steeds vir die taalprofessies geld, veral by die sistematisering van taalonderdig, as oppervlakkig; terme soos "moedertaal", "huistaal", "omgangstaal", "landstaal", "vreemde taal", "eerste taal", "tweede taal", "amptelike taal", "standaardtaal", en "populêre taal".

Gobard se beswaar teen dié benaminge vir taalkategorieë is tweërlei. Ten eerste, hulle kan nie sinvol in 'n oorkoepelende veeltaligheidsraamwerk ingeskakel word nie. Ten tweede, hulle bring onrealistiese rangordes en prioriteite --- soos "eerste taal" teenoor "tweede taal" --- mee, of veronderstel

norme --- soos die norm van "hoër taal" teenoor "laer taal" --- wat inadekwaat is.

5.2.3 Die "référentiaire"

Gobard se derde taalkategorie is die "référentiaire", of verwsingstaal. Gobard koppel dié taalkategorie hoofsaaklik aan kulturele tradisies. Die "référentiaire" verseker die kontinuiteit van eie kulturele waardes en die assimilasië van verwante kulture. Regionaal word dit net deur die beginsel van verwantskappe begrens; temporaal sluit dit veral by die verlede aan (Gobard 1976:36vv.).

Vergeleke met die "vernaculaire", wat die taal van saamvoel en empatie is, en wat dus affektief gelade en ook meesal konnotatiewe betekenis het, en die "véhiculaire", wat vir die uitruil van oppervlakkige, emosielose informasie aangewend word, en ook meesal denotatiewe betekenis het, is die "référentiaire" die taal van die soeke na waardes, en die versamel van informasie om dié waardes te onderskraag, en heel dikwels ook om ideologieë te onderskraag. By sy analise van die "référentiaire" wys Gobard op die gevaar wat 'n ideologiese gelaaide verwsingstaal vir sekere sosiaal-kulturele tradisies inhou. Gobard self stam uit die Berry-streek, ten suide van die Seine-bekken, en is trots op alles wat eie is aan sy kontrei, veral op die tipiese Berry-Frans. Dié streektaal, met sy kensketsende sangerigheid, sy gevarieerde woordeskat en sy ryk beeldspraak, is, en word nou nog, meer as ooit, bedreig deur standaardfrans, veral in die skole. Hier het ons met 'n sosiaal-politiese konstante te make, so oud soos die duisendjarige eenheidstaat self, naamlik die opposisie tussen twee magte: enersyds 'n federale strekking, wat hom beywer vir die provinsiale outonomie, en andersyds 'n sentraliserende gesindheid, wat hom beywer vir die oorkoepelende staatsidee.

Dit wil voorkom asof Gobard se taaltipologie sowel inklusief as eksklusief werk, en daar vir die inklusiewe gevalle

bare sosiaal-kulturele raakpunte bestaan. Die spel van verskille en raakpunte, van erosie en verryking, is duidelik sigbaar by dié Vlaminge wat totaal verfrans is, in teenstelling met dié wat Frans as "véhiculaire" en "référentiaire" kon assimileer, sonder om die Vlaamse "vernaculaire" te moet prysgee: iets wat daarop sou wys dat daar by hulle 'n stabiele veeltaligheid kon posvat. Daarby kom ook meesal die assimilasië van Duits as "véhiculaire" en "référentiaire", en van Engels as "véhiculaire". Dit is klaarblyklik vir Gobard self nog nie heeltemaal duidelik wat die stabiliserende faktor sou kan wees nie, maar dit lyk asof die gehegtheid aan taal- en kulturele wel 'n stabiliserende rol sou kan speel; daarenteen sou taalnormalisering, of die strewe na 'n eenheidstaal, onstabieliteit kan teweeg bring.

5.2.4 Die "mythique"

Die vierde kategorie in Gobard se tetraglossie, die "mythique", is die taal van geloof, of credo-taal. Die "mythique" transendeer die grense van ons sintuiglike waarneming, en ook ons begrip van tyd en ruimte. Indien ons die "mythique" se kosmiese dimensie tog sou wil bepaal, sou sy ruimte die hierna-maals wees, en sy tyd die ewigheid (Gobard 1976:37vv.).

'n Treffende voorbeeld van "mythique" is die Arabiese wat die Kaapse Maleier in sy Koran-skool leer. 'n Mens sou kan nagaan of die Kaapse Maleier se "mythique" ook as "référentiaire" funksioneer, om 'n brug te vorm met Oosterse denkwyses en gebruike. En verder lyk dit 'n nogal realistiese stelling om te beweer dat by die Kaapse Maleier Afrikaans as "vernaculaire" dieselfde diepere affektiewe waarde het wat dit by die Afrikaner self het. Die Kaapse Maleier se veeltaligheid sou volgens die Gobard-model 'n tipiese voorbeeld wees van taalgebruik met inklusiewe raakpunte tussen die "vernaculaire", die "référentiaire" en die "mythique"; die Engelse "véhiculaire" sou in hierdie geval 'n eksklusiewe taalgebruik wees met blote kommunikatiewe waarde. Die "mythique" vind natuurlik ook in die letterkundige taal sy uitdrukking, meesal as 'n literêre tema,

wat die kultuuridentiteit bevestig en versterk. Die held van Timmermans se Pallieter het 'n legendariese figuur geword: ten spyte van die heidense natuurfilosofie wat hierdie jong Vlaamse boer verkondig, sal Pallieter die held van elke Vlaamse nasionalis bly, ook al is die Vlaamse Nasionalisme stewig in die Katolisisme gesetel. Eweneens die agnostikus Charles de Coster, wat sy boek Uylenspiegel bowendien in Frans geskrywe het: aan sy gultige held --- 'n Uylenspiegel wat nie huiwer om die Katolieke Spaanse besettingsmag te bespot en te verneder nie --- het hy 'n mitiese dimensie verleen wat hom vir goed in die Vlaams Nasionale heldegalerie plaas.

Gobard het, in sy tetraglossiese analise, die "mythique" spesifiek as taal van die geloofspraktyk uitgesonder. Ook in hierdie verband bied Vlaandere, met sy kompleksiteit aan tale, kulture en wêreldbeskouinge, 'n tipiese voorbeeld: 'n voorbeeld buitendien wat raakpunte tussen die Gobard-model en die Tomatis-model inhou, aangesien dit taaluiting met musikale uiting verbind. In die tyd toe die Katolisisme in Vlaandere goed gevestig was en nie, soos tans, getaan het nie, het die Latyn van die mis, en van die Gregoriaanse gesange, vir die gelowige die rol van mitiese taal vervul, en dit as ondersteuning van die priester se preek in Vlaams. Die gros van die Vlaamse kerkgangers het geen Latyn verstaan nie. Nogtans: die heldere beklemtoning van die Latynse vokale by die lees van die mis, die sag-wiegende repetitiewe modulاسies van die Gregoriaanse gesange, wat die koorknape, ook in Latyn, tussenin gesing het, en die vertroude Vlaamse klankkleur van die preek van die priester --- dit alles het aan die Vlaming se geloof 'n kosmiese dimensie verleen, 'n kosmiese dimensie wat vandag aan't verdwyn is, moontlik weens die geleidelike uitfaseer van dié kensketsende elemente van taal en musiek.

Ter afsluiting 'n voorbeeld van mitiese taalgebruik wat as een van die wêreld se belangrikste argeologiese vondste aan die Gobard-model 'n prestige verleen wat meer as 2000 jaar oud is: die Rosetta-steen. Hierdie basaltsteen, wat in 1799 by Rosetta aan die Nyloewer deur 'n soldaat van Napoleon se leër

gevind is, bevat die herhaling van dieselfde teks in drie tale: die ouer Egiptiese hiërogliewe, die jonger Egiptiese demotiese volkstaal, en Grieks (Gobard 1979:39). Die teks stam uit die tweede eeu voor Christus en is 'n dekreet, deur Ptolemeïese priesters opgestel, wat in ooreenstemming met teokratiese en politiese voorskrifte in drie tale vervat is: die hiërogliewe, wat die woord van God weergee en 'n mitiese funksie vervul; die demotiese skrif, wat na die bronne verwys en wat die "référentiaire" is, en die Griekse omgangstaal, wat die "véhiculaire" is. Die "vernaculaire", of regionale dialek of dialekte, ontbreek klaarblyklik in 'n teks met dié verhewe polities-godsdiensstige inhoud. Die jukstaposisie van drie tale, en van drie geskifte vir dieselfde godsdiensstige teks, illustreer nie alleen die geldigheid van die Gobard-model nie; die Gobard-model ontsluit tewens een van die hoekstene van ons Westerse beskawing.

6 Tomatis en die oudio-psigo-fonologie (OPF)

Waar dit by Gobard om taalgebruik in 'n veeltalige gemeenskap gaan, is die OPF van Tomatis 'n model wat nuwe insigte op die gebied van taalbeheersing bring. Tomatis plaas sy model van taalbeheersing in die breër konteks van die mens se luistervermoë en luistergewoontes. Sekere spesifieke aspekte van die mens se sielkundige gedragspatroon, veral op die gebied van sy sosiale aanpassing, word ook aan sy luistervermoë gekoppel. Die fundamentele funksie van ons gehoorpersepsie is egter, volgens Tomatis, essensieel neurologies, naamlik om klankstimuli in breinenergie om te sit (Tomatis 1978 I:34; ook Botha 1989: 156vv. vir natuurwetenskap en taal by Chomsky, en Newmeyer III 1988:210-31 vir sekere neurolinguistiese standpunte).

Die OPF bestaan uit vyf grondbeginsels: die wet van wisselwerking tussen luistervermoë en klank- en stemuiting, die wet van herwinning, die wet van behoud, die selektiwiteitswet en die lateraliteitswet.

6.1 Die wet van wisselwerking tussen luistervermoë en klank- en stemuiting

Soos alreeds genoem (cf. 4.), het Tomatis in 1954 teenoor sy kollegas by die Sorbonne die standpunt verdedig dat "n mens slegs dié klanke kan voortbring wat jy kan hoor". Of, anders gestel, "die klanke wat die oor nie kan waarneem nie, kan die larinks nie voortbring nie". Dié standpunt kan as die hoeksteen van die OPF beskou word. Dit staan bekend as die "Tomatis-effek", in Frans "l'Effet Tomatis" (Tomatis 1991a:66).

Om te beweer dat die klank- en stemuiting meer van die luistervermoë as van die werking van die stembande afhanklik is, was vir die fonoloë, otoloë en spraak- en taalpatoloë van 40 jaar gelede nie sonder meer aanvaarbaar nie. Probleme met klank- en stemuiting is destyds meesal deur middel van stemband-operasies reggestel; die moontlikheid om sulke probleme te korrigeer met behulp van klankimpulse toegepas op die luistervermoë was feitlik onbekend. Tans nog bring die navorsingsliteratuur oor spraakgebreke, byvoorbeeld op die terrein van melodiese-intonasie-terapie (Sparks, Helm en Albert 1974, in Newmeyer III 1988: 267) geensins die luistervermoë in verband met die klank- en stemuiting nie.

6.2 Die wet van herwinning

Die tweede grondbeginsel van die OPF is die wet van herwinning. Volgens Tomatis tree by verbetering van die luistervermoë ook verbetering van die klank- en stemuiting in. Tomatis stel dit soos volg (Harrison 1985:20): "Wanneer dit vir n oor wat nie meer sy normale luistervermoë het nie, moontlik gemaak word om sekere verlore frekwensies weer waar te neem, herwin die spraak dieselfde frekwensies".

6.3 Die wet van behoud

Die derde grondbeginsel van die OPF is die wet van behoud. Volgens Tomatis kan dié verbetering van die klank- en stemuiting wat deur h verbetering van die luistervermoë teweeg gebring is, van blywende aard wees.

Herwinning en behoud van klank- en stemuiting slaag slegs by dié pasiënt wat die wil het om te "hoor", wat werklik "luister". Dié dinamiese aktiwiteit plaas die labirint --- dit wil sê, die vestibulum en die koglea --- in h posisie van luistergewilligheid, terwyl h reeks neurofisiologiese aanpassings die twee klein spiertjies van die binneoor --- die kleinste in ons liggaam --- aktiveer. Die spiertjie van die hamer pas sy spanning regstreeks aan by dié van die spiertjie van die stiebeuel, wat die labirint in werking stel. Die herhaalde klankstimuli waaraan die pasiënt in h Tomatis-sentrum in die loop van die sorgvuldig beplande herwinningskursus blootgestel word met behulp van die Elektroniese Oor, verseker die hamer- en stiebeuelspiertjies van reëlmatige oefening, wat tót behoud van die nuut verwerwe luistervermoë kan lei (Tomatis 1991a:205vv.).

6.4 Die selektiwiteitswet

Die vierde grondbeginsel van die OPF is die selektiwiteitswet. Tomatis beweer dat die mens binne die wye spektrum van sy gehoorvermoë h keuse uitoefen. Hy stel dit soos volg: "Ons kies klanke wat ons graag hoor, en vermy dit, dikwels as gevolg van sielkundige verdedigingsmeganismes, om na klanke te luister wat ons nie wil hoor nie" (Harrisson 1985:22vv.).

Luisterselektiwiteit word op grond van luistertoetse op h oudiogram aangedui met behulp van frekwensiekurwes, of gehoordrempels, wat deur minimum- of maksimumfrekwensies begrens word. Sprekers van dieselfde taal het gemeenskaplike luisterselektiwiteite en oefen h selektiewe luisterdiskriminering uit teenoor sprekers van h ander taal. Die Fransman se gehoordrempel lê normalerwys

tussen 1000 en 2000 Hz, die Engelsman s'n tussen 2000 en 12000 Hz. Teoreties genome, sou die Fransman se gehoordrempel die Engelsman se frekwensies uitsluit (Tomatis 1991a:71).

Nuwer metodes vir die aanleer van ander tale as die moedertaal het sedert die ingebruikname van die taallaboratorium wel rekening gehou met die verskynsel van selektiewe luisterdiskriminering. Trouens, by oudiovisuele taalonderrig moet die student hom met die fonologiese eiensortighede van die teikentaal, byvoorbeeld die gehoordrempels, vertrou maak voordat hy met die studie van die grammatika kan begin.

Selektiewe luisterdiskriminering kan ook as 'n individuele verskynsel waargeneem word; Tomatis praat in dergelike gevalle van 'n selektiwiteitsblokkasie. Die selektiwiteitsblokkasie is 'n simptoom van psigologiese verdedigingsmeganismes, waarby die individu wel "hoor", maar nie "luister" nie. Skolastiese probleme kan dikwels aan 'n selektiwiteitsblokkasie toegeskryf word. So ook disleksie, waarby die selektiwiteitsblokkasie dikwels veroorsaak is deur 'n traumatiese ervaring in die persoon se prilleste jeug. Dergelike emosionele probleme wat aan 'n selektiwiteitsblokkasie te wyte is, sal uiteraard ook die proses van taalverwerwing strem. Met behulp van 'n oudiometer, 'n toestel wat Tomatis self ontwerp het, kan die graad van selektiewe luisterdiskriminering gemeet word aan die vermoë om opwaartse en afwaartse tone onderling te onderskei. 'n Totale onvermoë om opwaartse en afwaartse tone onderling te onderskei dui gewoonlik op 'n totale selektiwiteitsblokkasie (Harrison 1985: 22vv.).

In die loop van sy navorsing op die gebied van luisterselektiwiteit het Tomatis by die meer as honderd tale wat hy ondersoek het, twaalf verskillende groepe luisterselektiwiteite geïdentifiseer. Elkeen van die twaalf groepe het sy eie kombinasie van frekwensiekurwes en latensietye (die latensietyd is die gemiddelde tyd wat nodig is om 'n sillabe te uit) (Harrison 1985:29vv.). Tomatis beweer op grond van sy oudiogramme --- in hierdie geval noem hy dit "etnogramme" --- dat byvoorbeeld

Frans en Engels duidelik onderskeie vokaal- en konsonantstrukture het. Engels, aan die een kant, het 'n oorwegende konsonantstruktuur, en toon 'n spesifieke voorkeur vir kombinasies van frikatiewe en sibilante --- kombinasies gekenmerk deur hoë frekwensies, tot 8000 Hz. Frans, aan die ander kant, het 'n oorwegende vokaalstruktuur en toon 'n spesifieke voorkeur vir vokaal-nasaal-kombinasies --- kombinasies met kenmerkende lae frekwensies, rondom 1500 Hz (Tomatis 1991b:129vv.).

Tomatis gebruik, vir dié spesifieke aspek van taalbeheersing, die terme "akoestiese geografie" en "etniese oor". Hierdeur raak hy betrokke by die twis tussen die voorstanders van aangeboreheid en die voorstanders van die verworwenheid ("inné" en "acquis" in Frans) (Botha 1989:16vv. en 36vv., veral in verband met taalverwerwing; ook by Caplan, The biological basis for language, in Newmeyer III, 1988:248 en 253, onder meer vir die rol wat omgewingsinvloede en genetiese determinering by die bepaling van die neurologiese basis van taal speel). Tomatis self is geneig om te glo dat, biologies beskou, elke mens dieselfde koglea het, dus dieselfde genetiese basis vir interaksie tussen gehoor en spraak. Een van Tomatis se laaste boeke dra inderdaad die titel Nous sommes tous nés polyglottes (1991; "Ons is almal veeltalig gebore"). Tomatis se fundamentele stelling is hier dat elke mens die aangebore vermoë besit om verskeie tale te verwerf. Wanneer ons noukeurig let op die wet van herwinning en die wet van behoud, besef ons gou genoeg Tomatis se potensieële bydrae tot die verwesenliking van individuele veeltaligheid in 'n veeltalige gemeenskap, ongeag die luister-selektiwiteit.

6.5 Die lateraliteitswet

Die vyfde grondbeginsel van die Tomatis-model is die lateraliteitswet. Tomatis beweer dat die linkeroor en die regteroor verskillende gehoorfunksies uitoefen, en dat vir 'n bepaalde funksie een van die twee ore moet domineer. Vir taalbeheersing sou die regteroor moet domineer. Tomatis stel dit bondig (en

kripties) soos volg: "n Mens behoort met jou regteroor te praat" (Tomatis 1991a:103, veral vir transserebrale oordraging en regteroordominansie). Regteroordominansie is die gunstigste gehoorpersepsie vir aktiewe deelname aan 'n gesprek, sowel vir bewuste begrip as vir beheerste respons. Linkeroordominansie gaan met luister- en spraakprobleme gepaard. Linkeroordominansie strem ook dikwels lees en spelling; dit het selfs algemene disleksie tot gevolg. Ook kommunikasie, en seker empatie, of "communion", met jou medemens word soms deur linkeroordominansie onmoontlik gemaak. Wanneer verkeerde gehoordominansie saam met beperkte selektiwiteit voorkom, kan dit h mens se fisiese, neurologiese en psigologiese ewewig totaal versteur.

Tomatis, as h voorstander van die teorie van die universele asimmetrie, verwerp die algemeen aanvaarde simmetriese tweedeling tussen regs en links (Tomatis I 1978:66vv.). Juis op dié konsep van fundamentele asimmetrie berus Tomatis se siening dat die regteroor by spraak domineer.

Ook hakkel kan volgens Tomatis die gevolg van linkeroordominansie wees. Immers, linkeroordominansie maak die terugvoering gemiddeld .15 sekonde stadiger, want dit maak serebrale oordraging vanaf die regterbrein na die linkerebrein nodig (Caplan, in Newmeyer III 1988:240, bevraagteken die teorie van serebrale lateraliteit, waarvolgens die linkerebrein die setel van taal sou moet wees).

Gehoordominansie word diagnoseer met behulp van h laterometer, wat in die Tomatis-oudiometer ingebou is. Die bevindinge van die "Tomatis-luistertoets" word op vier oudiogramme aangeteken, met die x-as vir frekwensies van 125 tot 8000 Hz, en die y-as vir klanksterktes van -20 dB tot 90 dB. Op elkeen van die oudiogramme word die bevindinge van h afsonderlike luistertoets aangeteken: die luggeleiding van die regteroor, die beenderegeleiding van die regteroor, die luggeleiding van die linkeroor, en die beenderegeleiding van die linkeroor. Ook die lateraliteit en die luisterselektiwiteit word op die oudiogramme weer-gegee.

Beenderegelyding, wat klankgolwe aan die koglea oordra deur middel van trillings van die skelet, maak dit vir 'n mens moontlik om jou klank- en stemuiting te beheer nog vóór die uiting self. Tomatis sien beenderegelyding as van fundamentele belang vir klank- en stembeheersing, en beweer dat dit beenderegelyding is wat die vestibulum tot luistergewilligheid aanspoor (Tomatis 1991a:206; ook Crystal 1980:113-4 en 131 vir die rol van suiwer toon, luggeleiding en beenderegelyding by audiometrie).

6.6 Die Elektroniese Oor (EO)

Soos alreeds aangedui, kan gebreke van die luistervermoë gereguleer word met behulp van die Elektroniese Oor, nog 'n toestel wat Tomatis self ontwerp het. Die EO, waaraan in 1958 op die Brusselse Tentoonstelling vir Wetenskaplike Navorsing 'n goue medalje toegeken is, word veral vir die korrigeer van selektiwiteit en lateraliteit gebruik.

Sodat die luisteraar se selektiwiteit tot op 'n optimale vlak kan kom (Tomatis noem dit die "musikale oor"), deurloop hy 'n kursus waarin hy in 'n vinnig alternerende modus aan twee tipes van terugvoering van sy eie stem blootgestel word, naamlik in die vorm van geleidelik stygende frekwensies en in die vorm van geleidelik dalende frekwensies. Daar word met dié kursus volgehou totdat luistertoetse toon dat die gewenste luisterpatroon gevestig is.

In sekere gevalle waar gebreke in die taalbeheersing aan dieper psigologiese steurnisse te wyte is, steurnisse wat waarskynlik veroorsaak is deur gebrekkige gehoorpersepsie alreeds by die fetus (die normale fetus het goeie gehoor vanaf vier en 'n half maande), word die stem van die moeder in gefilterde vorm gebruik --- dit wil sê, dieselfde vorm waarin die fetus sy moeder se stem in sy waterbeskermdede omgewing waargeneem het (Tomatis 1991a: 124).

6.7 Tomatis en Mozart

Nog een van Tomatis se laaste boeke is Pourquoi Mozart? (1991, "Waarom Mozart?"). Mozart se musiek, en geen ander musiek nie, behalwe soms Gregoriaanse gesange, word deur Tomatis as ondersteuning aangewend gedurende die gestruktureerde sessies waarin hy die Elektroniese Oor gebruik om die pasiënt se luistervermoë, en veral luistergewoontes, te korrigeer. In "Waarom Mozart?" ontleed Tomatis (1991c:181vv.) spektrogramme --- dit wil sê, grafiese voorstellings van klankuitings (Crystal 1980:110vv.) --- van Mozart-komposisies en vergelyk dit met spektrogramme van werke van komponiste soos Salieri, Beethoven, Bach, Haydn en Wagner. Op die horisontale koördinate van so 'n spektrogram word die musikale tydsverloop, in millisekondes, aangeteken; die frekwensies, tot op toonhoogtes van 10,000 Hz, word op die vertikale koördinate weergegee. Die musikale korpus wat vir dié spektraalanalises saamgestel is, verteenwoordig genres soos die klaviersonate, solosang met klavierbegeleiding, operasang met orkesbegeleiding, operakore, simfonieë en motette. Die spektrogramme vir die betrokke komponiste word ten opsigte van alle eienskappe onderling vergelyk: kenmerke soos tydsverloop tussen note of akkoorde (.5 sekonde vir Mozart), vloei van die musikale frase (nooit enige aanduiding van monotonie by Mozart nie), en toonkleur (steeds helder by Mozart).

Uit dié onderlinge vergelykings van hierdie akkoestiese data kom die opmerklikste eienskappe van Mozart se komposisies duidelik na vore, eienskappe wat ons by geen ander komponis aantref nie, behalwe by Haydn, veral wat die ritme betref. Haydn se komposisies kom dan ook die naaste aan dié van Mozart (Tomatis 1991c:191).

Een ander tipe komposisie wat, net soos Mozart se werk, 'n aparte plek in die Westerse musiekkorpus bekleed, is die Gregoriaanse kerkgesange, met hulle rustige basiese ritme, en hulle volumevermeerdering en -vermindering by gereelde tussenpose. Die tydsverloop tussen note by die Gregoriaanse gesange is presies die helfte van die tydsverloop tussen note of akkoorde by Mozart.

Tomatis noem die Gregoriaanse gesange "Mozart in twee gedeel"
(Tomatis 1991c:125vv.).

Die spektraalanalises van die Mozart-musiek wat Tomatis in die Elektroniese Oor gebruik het, kon vergelyk word met die pasiënte se oudiogramme, waarop die geleidelike verbreding van hulle selektiwiteitsbane sigbaar was. Op hierdie manier het Tomatis uitvoerige en sistematiese korrelasies opgestel, die basis van wetenskaplike data waarop hy sy luisterterapie, vir die uiteindelijke verbetering van klank- en stemuiting, sou ontwikkel.

7 Konklusies

Verskeie aspekte van die tetraglossie en die oudio-psigo-fonologie kan vir taalbeleid en vir taalverwerwing belang hê:

7.1 Veeltaligheid, op sowel nasionale as internasionale vlak, word tans noodsaakliker as ooit.

7.2 Volgens Tomatis bestaan daar normalerwys geen biologiese beperkinge op die individu se vermoë om ander tale as die moedertaal te verwerf nie. Die verwerwing van die moedertaal beperk weliswaar die individu se luisterselektiwiteit tot dié wat kenmerkend is vir die betrokke taal. Met behulp van die Elektroniese Oor kan die moedertaalspreker se luisterselektiwiteit nogtans in so 'n mate gekorrigeer word dat dit uiteindelik by die luisterpatroon van 'n ander taalgemeenskap as die eie sal aanpas, en só die aanleer van die ander taalgemeenskap se taal in beginsel moontlik maak.

7.3 By die kies van tale moet 'n taalbeleid deeglik rekening hou met die eiesoortige funksies wat die "vernaculaire" en die "véhiculaire" vervul. Volgens Gobard is begrippe soos "moedertaal" (teenoor "vernaculaire") en "voertaal" (teenoor "véhiculaire") aanvaarbaar, maar begrippe soos "eerste taal", "tweede taal", "vreemde taal" en "standaardtaal" is misleidend, en dus

verwerplik. Immers, die tetraglossiese analise maak nie voorsiening óf vir taalvoorrang óf vir taalnormalisering nie.

7.4 Enersyds beskou Gobard spanninge tussen "vernaculaire" en "véhiculaire" as kenmerkend vir onstabiele veeltaligheid. Andersyds sien hy die beskerming van 'n minderheids-"vernaculaire" teen 'n meerderheids-"véhiculaire" as stabiliserend, veral in die lig van sy stelling dat taalidentiteit verband hou met sosio-kulturele identiteit.

7.5 Gobard en Tomatis se stellinge berus op navorsing wat hoofsaaklik op Franse bodem onderneem is. In Frankryk, en ook in ander Europese lande, is die dialekte wat Gobard "vernaculaires" noem, streekgebonde en geografies trouens duidelik afgebaken. Wisselwerking tussen streekgebonde "vernaculaire" en oorkoepelende "véhiculaire" kan stabiel bly, mits die "vernaculaire" sy eiesoortige funksie ongeskonde behou. Veeltaligheid wat binnestreeks geïntegreer is, word egter onstabiel wanneer 'n meerderheids-"véhiculaire" vanweë sy neutrale en maklik absorbeerbare karakter die funksie van die "vernaculaire" oorneem. Met behulp van navorsing wat hom op binnestreeks geïntegreerde veeltaligheid toespits, sou moontlik 'n stabiliserende faktor vir dié meer komplekse taalgebruik geïdentifiseer kan word.

7.6 Vir Gobard is die "référentiaire", of kulturele verwysingstaal, eerder 'n afronding van as 'n bedreiging vir die "vernaculaire". Immers, in die ewolusie van die Europese tale bevrug die kulturele verwysingstale en die moedertale mekaar voortdurend. Aan die "véhiculaire" ken Gobard egter 'n funksie toe wat tot uitsluitlik kommunikasie beperk is. En hierdie opvatting van die "véhiculaire" het konsekwensies. Byvoorbeeld, indien Engels, en veral Amerikaans, nie langer Europa se blote lingua franca sou bly nie, maar ook die funksie van kulturele verwysingstaal sou oorneem, 'n oorname wat volgens Gobard alreeds op die Europese televisieprogramme aan die gang is, dan sou Europa se veeltaligheid sy stabiliteit begin verloor: dan sou die Europeërs 'n imperialistiese en oorheersende Engels, of

Amerikaans, nie meer as blote lingua franca gebruik nie, maar mettertyd as "référentiaire".

7.7 Die bevindings van Gobard en Tomatis, soos dié van talle ander Franse taalkundiges, getuig van 'n grondige letterkundige skoling. Gobard se taalkundige begrip "mitiese taal", 'n taalgebruik waarby die taalgebruiker die tyd en die ruimte transendeer, is 'n weerklank van Baudelaire se pre-simbolistiese gedigte: tekste waarin 'n geniale poëtiese woordgebruik die sintuiglike waarneming transendeer. Tomatis se taalkundige begrip "die musikale oor", 'n taalbeheersing wat deur 'n optimale luisterselektiwiteit moontlik word, kan teruggevoer word tot die gedigte van Verlaine, die simbolis by wie die tema hom, meer as in die inhoud, in die musikaliteit van die teks manifesteer.

Nie net Gobard, in sy poging om 'n taal af te sonder vir spesifieke gebruik in die metafisiese konteks nie, maar ook Tomatis, in sy poging om 'n luisterselektiwiteit af te baken as die faktor waardeur die mees komplekse musikale aspekte van taal beheer word, strewe 'n ideaal na: om taal te sublimeer.

In die publikasie van sy laaste navorsingsbevindinge maak Tomatis voorts die stelling dat bowenal Mozart se musiek, soos deur die spektrogramme duidelik na vore kom, 'n beslissende bydrae kan lewer tot die welslae van sulke pogings om taalgebruikers in staat te stel tot optimale klank- en stemuiting.

BIBLIOGRAFIE

- Akmajian, A., et al. 1991. *Linguistics. An introduction to language and communication.* Cambridge, Massachusetts: The M.I.T. Press.
- Botha, R.P. 1989. *Challenging Chomsky. The generative garden game.* Oxford: Blackwell.
- Crystal, D. 1980. *Introduction to language pathology.* London: Arnold.
- Dessaintes, M. 1960. *Eléments de linguistique descriptive.* Bruxelles: La Procure.
- De Vynck, J., et al. 1980. *Documents in reference to the establishment of an Audio-psycho-phonology Unit at the University of Port Elizabeth.* U.P.E.: University Library.
- Gilmor, T. et al. 1989. *About the Tomatis method.* Toronto: The Listening Centre.
- Gobard, H. 1976. *L'Aliénation linguistique et l'analyse tétraglossique.* Paris: Flammarion.
- Gobard, H. 1979. *La guerre culturelle.* Paris: Copernic.
- Harrisson, M.E. 1985. *Audio-psycho-phonology and the teaching of French in South-African high schools.* Ongepubliseerde proefskrif. Departement Frans: Universiteit van Port Elizabeth.
- Kierman, S.A. 1986. *"Vers l'écoute humaine": Tomatis's theories on audio-psycho-phonology.* Ongepubliseerde proefskrif, Departement Frans: Universiteit van Port Elizabeth.

- Lyons, J. 1990. **Language and linguistics. An introduction.** Cambridge: Cambridge University Press.
- Newmeyer, F. 1988. **Linguistics: The Cambridge Survey, III en IV.** Cambridge: Cambridge University Press.
- Tomatis, A. 1974 (1978). **Vers l'écoute humaine, I en II.** Paris: ESF.
- Tomatis, A. 1991a. **The conscious ear.** New York: Station Hill Press (Engelse vertaling van *L'Oreille et la Vie*, 1977).
- Tomatis, A. 1991b. **Nous sommes tous nés polyglottes.** Paris: Fixot.
- Tomatis, A. 1991c. **Pourquoi Mozart?** Paris: Fixot.